

Afrika ma

Tradíció, átalakulás, fejlődés

Afrika ma

Tradíció, átalakulás, fejlődés

Pécs, 2009

A kiadvány szerzői jogvédelem alatt áll.

A kiadványt, illetve annak részeit másolni, reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – a kiadó és a szerző előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Afrika Holding Zrt.

Afrikai-Magyar Egyesület

Szerkesztők | Csizmadia Sándor – Tarrósy István

Borítófotó | Kalmár Lajos

Felelős kiadó | Tarrósy István

Kiadó | IDRResearch Kft./Publikon Kiadó

Nyomda | Bornus 2009 Kft., Pécs

ISBN | 978-963-88505-8-4

© A szerzők, 2009

© Csizmadia Sándor – Tarrósy István, 2009

Minden jog fenntartva.

Tartalom

ELŐSZÓ

I. FEJEZET: ÁLLAM ÉS ÁLLAMISÁG AFRIKÁBAN

Tarrósy István

Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez 13

Benkes Mihály

Az afrikai államiság természete és a nemzetközi rendszer 29

Csizmadia Sándor

Az afrikai államhatároktól a határtalan Afrikáig 51

Búr Gábor

Államkudarcok Afrikában 75

Szabó Loránd

A Kongói Demokratikus Köztársaság feldarabol(ód)ásának félelme 93

Patty Petra

A tunéziai fejlődési modell sajátosságai 111

II. FEJEZET: AFRIKAI IDENTITÁSOK, AFRIKAI KONFLIKTUSOK

Tadesse Eyassu

Politikai hatalom és nemzeti identitás Afrika Szarván 139

Stephen Langole

A Nílus vize mint a konfliktusok megoldásának potenciális elősegítője 155

Besenyő János

Hagyomány vagy újkori találmány? A gyermekkatonaság 163

Szliman Ahmed

Nyugat-Sahara: egy megoldatlan geopolitikai konfliktus 187

Aboubacar Abdullah Senghore

Demokratikus kormányzás és a sajtó szabadsága Gambiában –
emberi jogi nézőpontból 195

Suha György

Janus-arcú nemzetközi segélyezés 207

III. FEJEZET: TRADÍCIÓ ÉS ÁTALAKULÁS***Fekete Mária***Gondolatok a *Bölcső* körül 219***Biernaczky Szilárd***Szungyata, avagy a Mali Birodalom alapításának története.
Egy nyugat-afrikai hőseposz térben és időben 237***Vityi Dorottya***Edo világkép – Hiedelmek, rítusok és a művészet összefonódása
egy nyugat-afrikai népcsoporton belül 263***Tesfay Sába***

Hagyomány és modernizáció az eritreai földhasználatban 287

Jasper KataNúbiai „valóság” a színpadon.
Turizmus, autenticitás, sztereotípiák egy Nílus-parti faluban 307***Szénászkya Mária***

Alexandriától Alexandriáig 327

IV. FEJEZET: NYELV, NYELVPOLITIKÁK ÉS IRODALMI REPREZENTÁCIÓK***Varga Róbert***Nyelv, politika, nyelvpolitika:
az 1990-es évek nyelvi egységesítő törekvései Algériában 355***Gúti Erika***

A Dél-afrikai Köztársaság nyelvpolitikájának tanulságai 367

Kármán MariannaNigériai írók a joruba hagyományok vonzásában.
Az afrikai irodalomtörténet-írói szemlélet megújításának szükségszerűsége 377***Illés Zoltán****Abū l-Qāsim aš-Šābbī*, Tunézia nemzeti költője 401**SZERZŐINKRŐL**

415

Előszó

Az *Afrika ma* kötet egyedülálló vállalkozás Magyarországon, ugyanis 22 tudományos vagy tudományos igénnyel megírt tanulmányban mutatja be a mai Afrikát, annak valóságát, a valóság történelmi-kulturális gyökereit. Teszi mindezt ráadásul abban az évben, 2010-ben, amikor világszerte, de Afrikában minden bizonynyal „Afrika évét” ünneplik: 1960-ban vált függetlenné a gyarmati sorból 17 afrikai ország, és hozta létre új, nemzeti kereteit, fogott hozzá nemzeti identitásának meghatározásához. A tanulmányok szerzői különböző szakmai háttérrel rendelkező személyek, de mindannyian – közvetlenül vagy közvetve – több szállal kötődnek a kontinenshez. Éppúgy vannak közöttük elismert kutatók, egyetemi oktatók, mint fiatal, szárnyaikat bontogató leendő kutatók, egyetemi és Ph.D. hallgatók, valamint civil szervezetek képviselői, vagy gyakorló diplomaták. Közösen, a szerkesztők és a kiadó koordinációjában, arra vállalkoznak, hogy ismeretterjesztő jelleggel hozzák közelebb az afrikai hétköznapokat az egyre gyarapodó számú, Afrika iránt érdeklődő olvasóközönségnek. A kötet szerkesztői nem tekintik sajátjuknak az *afro-pesszimista* álláspontot, melynek lényegét néhány évvel ezelőtt egy amerikai származású francia újságíró, Stephen Smith fogalmazta meg tömören: « Afrika haladoklik ». A megállapításnak tények sokasága mond ellent. Ha csak arra utalunk, hogy az egyiptomi Sarm es-Sejkbén 2009 novemberben tartott Kínai-Afrikai Fórumon Kína és Afrika képviselői megállapodtak, hogy tovább erősítik gazdasági együttműködésüket, miközben Pekingben bejelentették, hogy a kínai kormány 10 milliárd dollár kedvezményes kölcsönt nyújt a kontinensnek; hogy a kínai külügyminiszter 2010. január elején öt afrikai országot (Kenya, Nigéria, Sierra Leone, Algéria, Marokkó) érintő körutat tesz a föld második legnagyobb kontinensén; hogy 2010 decemberben Ouagadougouban megrendezik az afrikai zene kiemelkedő tehetségeit ünneplő « Kora Music Awards » nagyszabású zenei programot, akkor az élet jeleivel találkozunk.

De nem tekintjük sajátunknak az *afro-optimista* álláspontot sem, hiszen pontosan tudjuk, hogy a mára egy milliárd embert számláló kontinens szinte minden szegletében a mai napig államcsínyek, etnikai összetűzések, járványok, fokozódó vízhiány és elképesztő mértékű szegénység nehezíti meg az életben maradás esélyét. Nem beszélve a nemzetközi közösség számára újabban komoly kihívásokat jelentő, Szomáliából kiinduló tengeri kalózkodásról, amely egy második frontot nyitva, már a Guineai-öbölben is megjelent, vagy a Bissau-Guineát és a nyugat-afrikai térség számos országát érintő kábítószer-kereskedelem felerősödéséről, amely a térséget a kemény drogok (elsősorban kokain) egyik legfontosabb tranzit régiójává változtatta.

Az *Afrika ma* a közzétett tanulmányok segítségével tehát a fekete kontinens társadalmainak mindennapjait mutatja be, az afrikai politikai-gazdasági-társadalmi átalakulásokat és fejlődési lehetőségeket bontja ki, elengedhetetlenül nagy figyel-

met szentelve a speciális helyi, közösségi tradícióknak, amelyek ismerete és figyelembe vétele nélkül elképzelhetetlen a helyi közösségek számára is megfelelő fejlesztések sora.

Tény, hogy hazánkban is, és minden bizonnyal Európa-szerte Afrika „felértékelődőben” van. Nem említve azt, a talán „új versenyfutás Afrikáért” elnevezéssel illethető világméretű trendet, amely szerint a vezető ázsiai hatalmak, így Kína, Japán és India, egyértelműen az Egyesült Államok és az EU legkomolyabb kihívóivá váltak az elsősorban a természeti erőforrásokért, a nyersanyaglelőhelyekért és nyersanyag-kitermelési jogokért zajló versenyben.

Ugyan láthatóan egyre több afrikai témájú könyv jelenik meg hazánkban, továbbra is nagyon kevés ezek közül a magyar szerzők által publikált kötet. Az *Afrika ma* ezt a hiányt is igyekszik pótolni a főként magyar és néhány afrikai származású szerző közös tudásának közreadásával. A Publikon Kiadó a kezdetektől zászlajára tűzte és roppant fontosnak tartja, hogy Afrikáról több értelmes, előítéletmentes szó essék, és az Afrikáról folytatott értelmes közbeszédben nyilvánuljanak meg azok a magyar szakemberek, akik „járják Afrikát”, akik terepmunkáik, kutatásaik, és egyéb gazdasági, diplomáciai, civil tevékenységük révén megismerték az afrikai kultúrákat és folyamatosan kerülnek egyre közelebb az afrikaiakhoz. Ők tudják hitelesen megosztani a nagyközönséggel Afrika múltját, jelenét és jövőjét. Ez utóbbi pedig nem csupán a bajokról és problémákról szól! Megszámálhatatlan lehetőségről is!

A kötet szerzői és szerkesztő-kiadó közössége meg van győződve arról, hogy a 21. század nagyban Afrika évszázada lesz: a fejlődés különféle lehetőségeivel, és természetesen az átalakulás számos kihívásának megválaszolási kényszerével. E folyamatban Magyarország, mint az Európai Unió tagja, és mint az évszázadok során több, világviszonylatban mérvadó Afrika-kutatót (pl.: Magyar Lászlót, Almásy Lászlót, Torday Emilt) felvonultató közép-európai ország is ki kell, hogy vegye a részét (természetesen a megfelelő mértékben – hiszen naivitás lenne azt gondolni, hogy Afrika külpolitikai prioritássá válhat hazánk számára). Az ismeretterjesztéssel együtt szükség van arra, hogy a magyar társadalom képessé váljon „Afrika befogadására” és jobb megértésére – ezzel együtt általános ismeret-bővülés, ráeszmélés következhet be: ráeszmélés a fejlődő térségek, a Dél országokban zajló folyamatok jellegzetességeire és az átalakulások mibenlétére. Nem utolsó sorban pedig mindez hozzájárul a magyar fejlesztési politika finomhangolásához, az EU Fejlesztési Politikájában való hathatós és visszaható magyar szerepvállalás megalapozásához – többek között azzal, hogy a jelenleginél sokkal több lehetőség nyílik civil szervezetek, oktatási intézmények, a gazdasági élet szereplőinek számára, hogy afrikaiakkal együttműködjenek, közös fejlesztési projekteket valósítsanak meg – természetesen mindenki épülésére.

A kötet négy nagy fejezetre tagolódik: az első rész az állam és államiság kérdéskörét járja körül, a második afrikai identitási problémákat, valamint konfliktu-

sokat taglal, és míg a harmadik fejezet hagyományokkal és az átalakulás antropológiai megközelítésével foglalkozik, számos konkrét térségbeli példát felvonultatva, addig a záró, negyedik rész nyelvi és irodalmi reprezentációkat és elképzeléseket mutat be a híres Szungyata eposztól egészen modern nyelvpolitikai megfontolásokig.

A kötettel több célt és célközönséget igyekeznek elérni a szerzőgárda szolgálói: egyrészt az Afrika és afrikai témák iránt érdeklődő széles olvasóközönségnek mutatja meg az afrikai kontinens metszetét, másrészt a magyar felsőoktatási intézményekben tanulók számára (elsősorban nemzetközi kapcsolatokat, történelmet, antropológiát, irodalmat, politikatudományt, valamint afrikanisztikát tanuló hallgatókra gondolva) hoz létre egy kurrens referencia-kötetet, amelyet tanulmányaikhoz és jelenlegi, vagy éppenséggel jövőbeni kutatásaikhoz is használhatnak, harmadrészt szintén referencia-kötetként szolgálhat hasznos (háttér)információkat az afrikai kontinens különböző országaiba készülőknek, legyenek azok diplomáták, katonák, vállalati szereplők, vagy éppen egy civil szervezet képviselői, végül, de nem utolsósorban fontos tudásbázist foglal egybe a „politikacsinálók” számára is – így például a Külügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal térséggel foglalkozó munkatársai számára, valamint a magyar országgyűlés illetékes bizottságai és képviselői számára.

Az *Afrika ma* tanulmánykötet előzményének tekinthető a kiadó által szervezett országos afrikanisztikai konferencia (Pécs, MTA PAB Székház, 2007. december 6–8.) és az ott elhangzott előadások, lefolytatott beszélgetések, viták egy része. Egyfajta folytatást kíván nyújtani továbbá a szintén a kiadó által megjelentetett *Harambee* (2006) című, Füssi Nagy Géza előtt tisztelgő tanulmány-gyűjteménynek, valamint hozzá kíván járulni a hazai afrikanisztikai oktatás és kutatás megerősödéséhez. Ez utóbbi tekintetében fontos események történtek az elmúlt év (2009) során: az ELTE BTK mesterszak indítását készítette elő az afrikanisztika területén, a PTE BTK pedig létrehozta az ország első és jelenleg egyetlen Afrika Kutatóközpontját, amelyet a pécsi Politikai Tanulmányok Tanszék koordinál. Mindezek komoly várakozásoknak adhatnak okot a jövőre nézve. Az *Afrika ma* tehát lehet (és legyen) egyfajta pozitív „jel” a magyar afrikanisztika fejlődése tekintetében, egyben járuljon hozzá az afrikai kontinens jobb megértéséhez.

A szerkesztők

I. FEJEZET

ÁLLAM ÉS ÁLLAMISÁG AFRIKÁBAN

Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez

Tarrósy István

Az afrikai problémák összetettsége, különösen a kontinens társadalmait átszövő történelmi örökségek, tradíciók, modernizálódó új (nemzet)állami konstrukciók és a nemzetközi közösségből érkező globális hatások (és elvárások) egymásra hatása okán megköveteli a multi- és interdiszciplináris kutatói szemléletet és elemzési megfontolásokat. A társadalom- és politikatudósok körében „Afrika évétől” (1960) kezdődően több elemző irányzat is megpróbálkozott az átalakulóban lévő (azóta is folyamatosan transzformálódó) viszonyokat feltérképezni és értelmezni. Jelen írás, miután a különböző megközelítéseket igyekszik bemutatni és egymással ütköztetni, kiemeli Chazan et al. (1999) munkásságát, amely rámutat arra, hogy az általuk alkalmazott *politikai interakció módszertana* képes e komplexitás megfelelő kezelésére, ebből kifolyólag képes az egymásra ható folyamatok viszonylagosan pontos és helytálló értelmezésére.

1. A MODERNISTA ISKOLA

Az 1960-as években teret hódító modernista elemző-iskola a politikai fejlődés oldaláról indította az afrikai politikai viszonyok értelmezését. Ennek alapjául az a feltételezés szolgált, miszerint a függetlenség elnyerésével az afrikai társadalmak olyan „modern” államokat hoznak létre, melyekben a hagyományos (ősi) értékek és hiedelmek rendszerét a hatékonyságot célul kitűző modern építkezés annak újfajta racionalitásával felülírja. A modernista felfogás szerint a társadalom különböző szegmenseiben szinte egyformán került megfogalmazásra a modernizáció és a modern nemzetállam megvalósításának a célja: az, hogy legyen képes (váljon képessé) a függetlenségét elnyert állam a teljes stabilitás megteremtésére és fenntartására, valamint ezzel párhuzamosan zárkózzon fel a fejlett nyugati társadalmak közösségéhez. Gazdasági szempontból ez rohamléptű iparosítást és folyamatos növekedést jelentett. Politikai szempontból az intézményrendszer átalakításáról (bővítéséről), a kormányzati apparátus racionalizálásáról, a hatalom koncentráálásáról és bizonyos fokú politikai részvétel erősítéséről volt szó. A modernista felfogás szerint – képviselői között megemlíthetjük például Samuel P. Huntingtonot, aki egy 1971-ben megjelent írásában¹ arra is rámutatott, hogy a modernizáció feltételezi a kapacitá-

sok átalakítását annak érdekében, hogy az ország képes legyen megfelelni az egyre növekvő elvárásoknak – az államnak egyrészt az (új) közösségi identitás kiépülését szorgalmaznia és kontrollálnia kell, másrészt a források és javak egyenlőbb elosztására kell eljárásokat megalkotnia. Az afrikai állapotokra vonatkoztatott modernista elképzelésre hatást gyakoroltak az USA-ban az 1950-es években kidolgozott politikatudományi elméletek, amelyek azt valószínűsítették, hogy a tradicionális környezet modernizációjára fektetett hangsúly elvezethet a politikai fejlődés általánosítható elméletének megalkotásához. Binder et al. (1970) e fejlődés hat alapvető kihívását fogalmazta meg, azaz azokat a krízis-helyzeteket írta le társaival, amelyekkel modernizációja során egy átalakulóban lévő állam szembe kerülhet: 1. az identitás kérdése: különösen az etnikailag erősen heterogén afrikai társadalmakban a közös identitás megfogalmazása és kialakítása; 2. az új vezetők legitimitása: főként az újonnan létrejött politikai pártok, pártformációk oldaláról vizsgálva a legitim hatalom kiépítését; 3. a társadalmi szerepvállalás és az egyén részvétele a döntéshozatali folyamatokban: hogyan tágítható és egyidejűleg, hogyan kontrollálható kellő mértékben az állampolgárok részvétele a politikák formálásában; 4. hogyan biztosítható az ország különböző (egymástól távol eső) területein a hatékony kormányzati jelenlét és kommunikáció; 5. a javak elosztásának új állami politikája, valamint az állam által vállalt feladatok (például a nemzetbiztonság rendszerének kiépítése, vagy az általános jóléthez szükséges gazdasági növekedés) és az állampolgárok által elvárt egyéb szolgáltatások egyensúlyának megalkotása és fenntartása; 6. a társadalmi integráció: hogyan biztosítható az új nemzetállami keretek között vetélkedő érdekek és kapcsolatok koherenciája? A modernisták szerint a politika feladata az egyensúlyi növekedés megteremtése stabil kormányzás biztosításával. E modell alkalmazhatósága azonban az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére egyre több kérdést vetett fel, még inkább, ahogyan azt Chazan et al. is aláhúzták, egy olyan Afrikában, amely – felismerve kapacitásának korlátait és hiányosságait – egyre frusztráltabbá vált amiatt, hogy nem tudta végrehajtani modernizációs elképzeléseit, és még öröksége egy részét (sok esetben jelentős részét) is eltékozolta, vagy erőforrásait felélte.

A modernista elmélet több hiányossága is kimutatható. Többek között ki kell mondani, hogy a modernizációs elvárások nem vettek kellőképpen tudomást arról az afrikai adottságról, amely az újonnan létrejött nemzetek fejlődése számára kritikus kérdést jelentett: lehet-e és milyen mértékben a döntően mezőgazdasági termelésre berendezkedett térségekben iparosítást megvalósítani. Az iparosítás fokozását javasoló modellek nem lehettek relevánsak Afrika számára. De a modernista iskola azt sem vette megfelelően figyelembe, hogy a szociális egyenlőtlenségek megoldása nem az egyének számára ajánlott pártformációkon keresztül, a politikai pártok részvételével oldható meg, hanem a hagyományos intézmények és normák segítségével. Teljesen eredménytelennek bizonyult – a sajnos még évtizedekkel később is megrogzotten – alkalmazott elv: a nyugati fejlődési modell szerinti építkezés és a nyugati

gati fejlesztési módszertanok átvételének erőltetése annak reményében, hogy azok majd megoldást kínálnak az afrikai (teljesen más összetettségű) bajokra. A nemzetközi pénzintézetek még az 1980-as és 1990-es években is ragaszkodtak a hasonló megközelítésű kiigazítási politikáikhoz és módszereikhez², amelyek sajnos a legtöbb esetben csak további problémákat generáltak az afrikai kontextusban. Ahogy ma is sokszor tapasztalhatjuk, Afrikával kapcsolatban nagyon könnyen abba a hibába esnek sokan, hogy *sztereotíp* módon, túlzott egyszerűsítésekkel próbálják meg leírni a különböző társadalmi jelenségeket, folyamatokat a kontinensen. Richard Sandbrook szerint az afrikaiak számára oly fontos témákat, mint például a pánafricanizmus, a négritude mozgalma, vagy a szocializmus, a nyugati világ nem kezelte megfelelő komolysággal és súllyal, és inkább e tekintetben is „lenézte” az afrikaiakat.³

Mindazonáltal a modernizációs modell hiányosságai és az általa számos esetben helytelenül interpretált kérdések ellenére az afrikai politikát feltérképezni igyekvő irányzat nagyban hozzájárult a posztkoloniális afrikai politikai rendszerek jobb megértéséhez. Olyan alapokat fektetett le, amelyek segítségével korrektül lehetett azonosítani jellemző afrikai társadalmi problémákat és a függetlenné váló új nemzetek átalakulással kapcsolatos dilemmáit. Hozzájárult továbbá ahhoz is, hogy az 1970-es évek második felére egy új elmélet bontakozzon ki az afrikai politikai viszonyok megértésében.

2. A FÜGGŐSÉGI VISZONYOK ELMÉLETE

Az elmélet kiindulópontját az a feltevés jelentette, amely kimondta, hogy az afrikai fejlődés *külső* – legyen az térségi vagy nemzetközi – erőhatások függvényében értelmezhető. A teória szerint ezek az erőviszonyok szoros összefüggésben állnak Afrika erőforrásainak és valójában a kontinens egészének folyamatos kiszipolyozásával. A főként kapitalista érdekek mentén olyan szerkezeti változások következnek be Afrikában, amelyek tovább növelik az afrikaiak lemaradását a globális tendenciáktól és főként az északi államok fejlettségi szintjétől. Az afrikaiak – hasonlóan más fejlődő térségek lakóihoz – fejletlenebb gazdaságokkal és alulfejlett társadalmi berendezkedésekkel rendelkeznek a technológiailag, iparilag, gazdaságilag fejlettebb országokhoz képest, ezáltal ki vannak szolgáltatva a gazdagabbak érdekeinek, elképzeléseinek, és erős függőségi viszonyban vannak velük. A dependencia-elmélet és a vele szorosan együtt említhető gazdasági elmaradottság (*underdevelopment*) teóriája⁴, szemben a modernistákkal, nem pusztán a fejlődés folyamatára koncentrál, hanem megpróbálja a fejlődést hátráltató vagy visszafogó tényezőket, így az „elmaradottságnak” gyökereit megtalálni. Nemcsak az egyén és az állam relációjában gondolkodik, hanem az adott állam és az államok nemzetközi közössége, többek között a globális gazdaság képezi vizsgálódása tárgyát. Hangsúlyosan elemzi a tőke mozgását, a kereskedelmi kapcsolatok alakulását és a termelés különböző módjait és kapcsolatrendszerét.

A függőségi viszonyok elmélete szerint Afrika általános visszamaradottsága, de még inkább gazdasági elmaradottsága kezdettől fogva összefonódott az európai gyarmatosítással: egyrészt annak köszönhetően vált Afrika a világgazdaság részévé, másrészt viszont amiatt került a globális rendszer sereghajtói közé. Az elmélet egyik sarokpontja, hogy a globális gazdaságban olyan folyamatok zajlanak, amelyek fenntartják a fejlettebb és a fejlődőben lévő (vagy fejlődni igyekvő) államok közötti *aszimmetrikus* viszonyrendszert. Ebből fakadóan pedig a lehetőségek egyenlőtlenül oszlanak meg a világgazdaság „magját” alkotó iparosodott és gazdaságilag fejlett országok és a periférián lévő kevésbé fejlett országok között. Wallerstein egyenest leszögezi, hogy „elméletileg sem lehetséges, hogy minden állam egyszerre [egy időben] fejlődhessen.”⁵ Meglátása szerint a globális rendszerben egy állam csak úgy tud fejlődni, hogy növekedése más államok kontójára történik. Ha ez a vélemény a ma egyre sokrétűbben globalizált világában nem is állja meg minden tekintetben a helyét, a dependencia-elmélet mégis egyértelművé teszi, hogy a helyi és a globális szinteken végbemenő kapitalizálódás szükséges – sokszor és sok szereplő számára egyébként „fájdalmas” – előfeltétele a társadalmi átalakulásoknak.⁶ Az elmélet megfogalmazói szerint az afrikai politikai rendszereket mindezek fényében szükséges szemlélni, és úgy kell értelmezni azokat, mint a globális viszonyok visszatükrözéseit.

Az elmélet gyengeségeként hozható fel azonban, hogy a „centrum–periféria” összefüggés-rendszere, a „kizsákmányoló és a kizsákmányolt” tipológia túlzottan leegyszerűsíti a globális világ szereplőit – amelyek között ráadásul nem csupán államokat találunk –, és ez nem kedvez a rendszer „finomhangolásának”, azaz nem segíti például a fejlődő országok csoportján belüli *különbségek* megállapítását. Ebből kifolyólag e megközelítés sem tudta pontosan – sőt esetenként kifejezetten pontatlanul volt képes – leírni az egyes fejlődő államok bizonyos fejlett államokhoz fűződő viszonyát. Az iskola még ennél is nagyobb hiányosságként róható fel az általa általánosan vallott *pesszimista* afrikai jövőkép. Nem lehet egységes Afrikáról beszélni még akkor sem, ha országai potenciális fejlődési útjait igyekszünk fejtegetni. Afrika ugyanis annyira sokszínűen és extrém módon mutat különböző fejlettségi szinten lévő társadalmi berendezkedéseket, hogy helytelen következtetéseket eredményezhet ez a megközelítés. Annak ellenére, hogy a dependencia-elmélet és az elmaradottság-elmélet nem tudta pontosan leírni az afrikai politikai átalakulásokat és jelenségeket, hasznosnak bizonyult abban, hogy valós trendekre hívta fel a társadalomtudósok figyelmét.

3. AZ ÁLLAMKÖZPONTÚ ISKOLA

Az 1970-es évek végére – elsősorban afrikai származású kutatók körében – erősödött meg annak a gondolatnak a létjogosultsága, hogy az afrikai folyamatokat egyfajta *afrikai nacionalista* szemüvegen keresztül vizsgálják. Olyan iskola megal-

pozására került sor, amely központi elemző szempontként az állam aktivitását és tetteit jelölte ki, hangsúlyt fektetve arra, hogy a függetlenség elnyerése utáni harmadik évtized politikai és gazdasági krízisei mennyiben és milyen formában köthetők az államhoz, az államigazgatáshoz, a nemzeti szintű politikához. Ebben az államközpontú elemzésben az állam áll mindenfajta gazdasági és társadalmi változás hátterében – sokszor, mint azok okozója, kiváltója –, és az új afrikai államok vezetői tehetők felelőssé a gazdasági és politikai hanyatlás, több esetben összeomlás miatt. A modernista irányzattal és a függőségi viszonyokat fejtegető iskolával szemben az államközpontú megközelítés határozottan jelölte meg az államszerkezetet és az államhoz köthető politikai feltételeket vizsgálata kulcselemeiként. Az elmélet követői⁷ szerint az afrikai politikai viszonyok jellemzésében alapvető fontosságú kérdéseket vetnek fel a politikai vezetők hatalommal való visszaélései, az állami apparátus kiépítettsége és terjeszkedése, valamint az államnak egyrészt az állampolgárokkal és azok csoportjaival, másrészt a nemzetközi közösséggel – a globális piaccal – folytatott együttműködései, interakciói. Az államközpontú modellben gondolkodók az államnak nagyobb és meghatározóbb szerepet tulajdonítottak, mint például a modernisták, és azt fektették le alapelvként, hogy a posztkoloniális állam autonóm szereplőként dönt saját maga sorsáról. A döntési folyamatban külön elemzést igényel a vezetők karakterének és személyes jellemvonásainak feltárása, és az általuk kézben tartott kliensrendszer feltérképezése. Az önkényuralmi jegyek-től hemzsegó afrikai társadalmak politikai jellemzése e megközelítés szerint a politikát szinte teljes egészében eszközként kezeli – olyan eszközként, amellyel az egy-személyi autoriter rezsimiek öncélúan használják fel nemzeteik javait és az állampolgároknak biztosítandó lehetőségeket. Az iskola meggyőződése szerint, ha Afrika fejlődése megtorpan, vagy éppen válságba kerül, az kizárólag az új afrikai politikai elitnek és főként az államvezetőknek tulajdonítható.

Sokan értenek egyet azzal, hogy az államközpontú iskola jelentősen hozzájárult a mai afrikai politikai viszonyok megértéséhez azáltal, hogy ráirányította a figyelmet a hatalomszerzés és –menedzselés belső világára, összefüggéseire. Hiányosságának róható fel azonban az, hogy nem volt képes az állam és társadalom kapcsolatrendszerének bemutatására, különösen, ami a nemzetiségek, a különböző tradicionális kultúrák együttélését jelenti, és főképp, ami az együttélésükből fakad, mint megoldásra váró probléma. Az átalakulóban lévő afrikai társadalmak olyan értelmezési keretet igényelnek, amely nem csak a felülről lefelé irányuló államközpontú elemzéseket részesítik előnyben. Ma már nem lehet csupán az állami (nemzeti) szintre korlátozni a politika szerepét és jelentőségét Afrikában, hiszen az államnak egyre szerteágazóbb kapcsolatrendszert kell fenntartania az informális szektorral, a kiépülőben lévő civil társadalommal, és főként a globális gazdaság szereplőivel. Az értelmezéshez szükség van tehát egy komplexebb, a bemutatott megközelítéseket szintetizálni képes elméletre. Ezt – a politikai interakciókra fókuszáló módszertant – pedig Naomi Chazan és kollégái fejlesztették ki az 1980-as évek végén.